

CELİLİ'NİN MEHEK - NÂMESİ →

Prof. Dr. Hüseyin Ayan

Hâmidî-zâde olarak tanınan Celîlî (893 H/1487 M - 977 H/1569 M), Bursa'da doğmuştur. Asıl adı Abdülcelîl'dir. O devirde doğum tarihi bilinen müstesna şâirlerdendir.

Edebiyat tarihimiz, dört tane Celîlî mahlaslı şâirden sözeder:

1. Edirneli Celîlî'dir. "Penbe-dûz" olarak tanınır(1).
2. Bursalı Celîlî'dir. Sultanı Bâyezîd devrinde yaşamıştır(2)
3. Kadı Celîlî'dir. Adı Abdülcelîl olup, Abdülganî Efendi'nin küçük kardeşidir(3).
4. Hâmidî-zâde Celîlî'dir ki, bu yazıya konu olmaktadır. Hâmidî-zâde Celîlî'yi, Sehî Bey(4), İznik'li olarak göstermiş, Latîfî de(5) onu tekrar etmiştir. Hayatı ve eserleri hakkında oldukça geniş bilgi verdiğimiz (bakınız: Hâmidî-zâde CELİLİ, Prof. Dr. Faruk K. TİMURTAŞ Armağanı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983) Celîlî'nin burada, "Hamse"sinin sonuncu mesnevîsi olan Mehek-nâme'den sözedeceğiz. Ancak asıl konuya geçmeden önce Hâmidî-zâde Celîlî'nin eserlerinden kısaca bahsetmekte yarar görmekteyiz.

Celîlî, "Hamse sahibi" şâirlerimizdendir. Hamsesi:

- I- Husrev ü Şîrin,
- II- Leylâ vü Mecnûn,
- III- Gül-i Sad-berk (Gül-i Sad-berk-i bî-hâr),
- IV- Hecr-nâme,
- V- Mehek-nâme'den ibârettir.

Hâmidî-zâde'nin bunlardan başka

1. Divan'ı
2. Şeh-nâme Tercümesi (Ele geçmemiştir.),
3. Yûsuf u Züleyhâ (Ele geçmemiştir.)'sı da vardır.

(1) Latîfî, Tezkire-i Latîfî, İstanbul, İkdâm matb. 1314, s. 119 ve Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şu'arâ (Haz. Dr. İbrahim KUTLUK), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1978, s. 259.

(2) Adı geçen eserlerin aynı sahifelerinde.

Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1978, s. 260.

(3) Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şu'arâ (Haz. Dr. İbrahim KUTLUK). Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1978, s. 260.

(4) Sehî Bey, Heşt Behîşt, Süleymaniye (Hamidiye) Kütüphanesi No: 1503. v. 85b-86a (Turgut Karacan - Gönül Şimşek-Ayan) Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi) s. 159.

(5) Latîfî, Tezkire-i Latîfî, İstanbul, İkdâm Matb. 1314, s. 119.

Bilindiği gibi, edebiyatımızda ilk hamseyi Ali Şîr Nevâyî (844 H/1441 - 907 H/1501) vücûda getirmiştir. Onu da Hamedullah Hamdî (853 H/1449 - 909 H/1503)'nin tâkibettiği kabûl edilir. Üçüncü sıraya Taşlıcalı Yahyâ (ö. 990 H/1582 M.) yerleştirilir. Halbuki "hamsesini" (1509-1514 M.) tarihleri arasında tamamlamış olan Celîlî'ye daimâ şüpheyle bakılmıştır(6).

Hamidî-zâde Celîlî'nin "Külliyât"ı(7)'ile hayatına dair kaynaklarda verilen bilgiler dikkatlice incelenirse, onun edebiyatımızda, üçüncü hamsenin yazarı olduğu görülecektir. O, Husrev ü Şîrîn ile Leylâ vü Mecnûn hikâyelerini yazmakla, "Penc-Genc" yolunda yürütenlere katılmış; Hecr-nâme ve Mehek-nâme'leri "icâd" etmekle onlardan ayrılmış; Gül-i Sad-berk-i Bî-hâr'la da bu sahaya "yenilik" getirmiştir.

Celîlî, "Penc-Genc" yolunda yürüdüğüntü saklamamış, Husrev ü Şîrîn ile Leylâ vü Mecnûn mesnevilerini sonlarında bunu açıkça söylemiştir. Hecr-nâme'nin 478. beytinde:

Zâde-i tab-ı nâ-tüvânumdur
Meyve-i şâhsâr-ı cânumdur

demekte ve kimseden "tetebbû" etmediğini belirtmektedir. Mehek-nâme için söylediği şu beyit de gözden kaçmamaktadır:

Bir mesel geldi yâduma gûş it
Mey-i nâb-ı nasîhati nûş it (30. beyit)

Gül-i Sad-berk-i Bî-hâr, hamse düzenleme yolunda bir yenilik getirmektedir. Celîlî, bir çeşit "Gül ile Bülbül Münâzarası" denebilecek muhtevâda "Yüz Gazel" yazmıştır. Bunların başına (68) beyitlik mesnevî şeklinde bir "dîbâce" koymuştur. Bu "dîbâce"nin 11 beyti Allâha hamd, 13 beyti Hz. Muhammed'e na'at, 11 beyti Bahâr ve Gül bahçesinde dolaşma, 8 beyti Gül-i Sad-berk'i görüş ve Hazîn Bülbülün feryâdını duyuş, 13 beyti Gül bahçesinin gülünün geçiciliği ve Gül-i Sad-berk-i Bî-hârın düzenlenmesi, 6 beyti esere niçin Gül-i Sad-berk-i Bî-hâr dendiği, 6 beyti de okuyanlardan duâ istenmesi hakkındadır. Şâir, bu yüz gazelin sonuna yazdığı şu kıt'a ile eserinin adını bir kere daha anar:

Husrev-nişân nazm-ı Celîlî ki eyledi
Bu âteşin cerîdeye tertûb yüz gazel
Her bir gazel tarâvet ile berk-i gül durur
Dinse acéb degül "GÜL-İ SAD-BERK" fi'l-mesel(89b)

Celîlî Külliyâtını inceleyen merhûm Agâh Sırrı Levend, "Bu külliyatta yüzer gazelden toplanmış Gül-i Gülzâr adında iki divanıyla, ikinci divanın başında Mehek-

(6) Agâh Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973, s. 103-104.

(7) Paris, Bibliothèque Nationale, Türkçe yazmalar, No: 364.

Ey Padişah, ağlamaktan gözüm ağardı! Âh o kara yüzünün elinden âh! der!

Bunların ikisini de dikkatle dinleyen pâdişah, adamlarına emir vererek, Mehek'i huzûruna getirtti! Hemen Mehek'i azarlamaya başlayıp:

Ey kara yüzlü! Nedir bu kapkara elbise!?! Hırsızca düşünce! Niçin onun bunun ayı-bunu açarsın? Gizli işini açıklarsın? Saçı sakalı ağarmışa, yüzü gözü kızarmışa da mı acımazsın?! der.

Bu azarlamayı işiten Mehek, dile gelir:

Ey pak cevherli padişah! Ey adâletli şâh! Bir kara yüzlü çelimsizim ben! Senin eşiğünün tozu toprağıyım ben! Lâkin "Ol" dediği gün, bana bu elbise giydirilmiş-tir! Adım , Kara Taş'tır. Örtüm, Kâbe örtüsüdür! Bu kadar şeref bana yeter! Zâten:

Hüsn-i sûret degül kişide kemâl
Hüsn-i şiretdür asl-ı hüsn ü cemâl (71. beyit)

Karalığıma aldırمام! Ne derlerse desinler kırılmam!.. Çünkü ben Hakkı görür, Hakkı gösteririm! Cevheri pâk olanın da kulu kölesiyim! der!

Her üçünü (Altın, Gümüş ve Mehek) dinleyen padişah, Mehek'in sözlerini doğ-ru bulur. Hikmete uygun görür! Altın'la Gümüş'ün yaptıklarının çamur atmadan başka birşey olmadığını anlar! Bu iki müzevir (Altın ile Gümüş'i) "teşhîr" için emir verir! İkisinin de yüzüne "damga"yı bastırır! Memleket içine bu şekilde salıverir! O gün bu gün bu iki tezvirci (Altın ile Gümüş), halk arasında "damga"larıyla tanınır, bilinir!

Celfî, birkaç hikmetli sözle Mehek-nâme-yi tamamlar. Ekteki metin, günümüzde de zevkle okunup ibret alınacak niteliktedir! Pek genç yaşında, bu kadar olgunluk gösteren şâir, ömrünün üçte ikisini halktan kaçarak, kimseyle konuşup görüşmeyerek geçirmiştir. Gâlibâ iyi de etmiştir!

Tevhîd-i Bârî Teâlâ
Hamd ana kim uyûbı sâtirdür
Şükr ana kim zünûbı gâfirdür
Kimini zer bigi azîz eyler
Gayrden kadrini temîz eyler
Kimini seng bigi hâr ider
Ger güher olsa hâksâr ider
Hâki geh kâmiyâ-yı izzet ider
Ceh zer-i nâbı hâke zillet ider
Nukreyi rû-sefîd iden oldur
Gül-i bâg-ı ümîd iden oldur
Meheki ol siyâh-rû itdi
Ayb-gû kıldı ayb-cû itdi
Ayb-cû sauma pârsâ kıldı

90a

Merd-i Hak-bîn ü Hak-nümâ kıldı
 Ger zer-i âfitâb u nukre-i mâh
 Hirmen-i kudretinde deste-i kâh
 Zer-i sâmit anı ider tesbîh
 Depret ey dil kanı zebân-ı fasîh
 Na't-i Rasûl

10.

Olsa mu'ciz-nümâ n'ola nâmem
 Çün yazar na't-i Ahmedî hâmem
 Zer-i hurşîd hâkdür gâhî
 Nukra-i mâh zerre-i râhî
 Zer-i encüm ana bir avuc hâk
 Sîm-i eflâk hûşe-i hâşâk
 Bâg-ı kadrinde hâk ile yeksân
 Zer-i encüm nite ki berg-i hazân

15.

Asitânında nakd-ı sîm-i nâb
 Hâk-âlûde san ki katre-i âb
 Mehek-i sünneti ider izhâr
 Zer bigi her ki ola temâm-ayâr
 Oldı sâhib-ayâr şer-i Hudâ
 Tâ ki sîm-i dalâl ü zerr-i hüdâ
 Gayrdan her birisi bula temîz
 Ola biri hakîr ü biri azîz
 Zer-i ihlâsdan nükûd-ı riyâ
 Mehek-i sünnetinde oldı cüdâ
 Çünki ol dînde ihtimâm irdi
 Bize zîb-i zeri harâm itdi

20.

Sîm ü zerdür didi çü hulye-i zen
 Merd isen ey gönül elün çekesen
 Her nefes rûhuna selâm olsun
 Salevât-ı ale'd-devâm olsun
 Hem mûhâcirlere vü ensâra
 Âline çâr-yâr u ebrâra

Pend

Ey gönül tâlib-i hakîkat ol
 Sâlik-i meslek-i şer'at ol

- Mürşidüm nur-ı pir-i ışk olsun
Meslektüm müstenir-i ışk olsun
25. Tâ ki yirün hazîz iken ola evc
Bahre nûr ura hâtirundaki mevc
Ehl-i dil hidmetine tâlib ol
Kesb-i fazl u kemâle râgûb ol
Hakkı görürken itme bâtila meyl
Nâkısa bakma eyle kâmile meyl
Hak sözi kanda olsa gûş eyle
Zehr ise şehd bigi nûş eyle
Zâhir-i hâlden geçüp pâk ol
Ehl-i bâtin eşîğine hâk ol
30. Bir mesel geldi yâduma gûş it
Mey-i nâb-ı nasîhati nûş it
Râvi-i nükte-dân u ehl-i nazar
Şöyle nakl eyledi ki Nukre vü Zer
Dergeh-i şehriyâra vardılar
Yani sâhib-ayâra vardılar
Yüz yire kodılar şeh öninde
Dökdiler encümi meh öninde
Didiler pâdîşâhumuzsın sen
Mültecâmuz penâhumuzsın sen
35. Geldük ahvâlümüz hikâyet için
Devlet eşîğine şikâyet için
Zer didi ben ki ruy-ı zerdüm var
Âşıkum dilde dâg-ı derdüm var
Çehre-i aşıkum nümûnesiyem
Ol gülün berk-i zerd-gûnesiyem
Nergis-i bûstân-ı temkinem
Fi'l-mesel dîde-i cihân-bînem
Âsumân-ı ma'îşet ahteriyem
Güiyâ âfitâb-ı hâveriyem
40. Bir siyeh-pûş var katı gammâz
İşi ifşâ-yı ayb u keşf-i râz
Hem siyeh-rûy hem siyeh-dildür
Nakd-i kalbi tolu gûş u gıldür

91a

45.

Gerçi dervîşdür velî kallâş
 Kime ugrasa aybın eyler fâş
 Merd-i hâsid bigi dürüş ü haşîn
 Düşmemiş çehresine pertev-i dîn
 Bir kara yüzlüdür Mehek nâmı
 Zîşt zakkûma benzer endâmı
 Bunca fazl u fezâyilüm görmez
 Aybumı yüzüme urur turmaz
 Nukre didi ki rû-sefîdem ben
 Semen-i gülşen-i ümîdem ben
 Zînet-i gülbün-i ümîd benem
 Ol çemende gül-i sefîd benem
 Hûblar dâmenine dest-resem
 Âşuka dest-gûrî mültemesem
 Tâyir-i vuslat-ı dil-ârâma
 Dâne ben olcak düşer dâma

50.

Çün ki yüzüm ag alnum açukdur
 Düşmenüm az u döstüm çokdur
 Benem ol şâhid-i sefîd-izâr
 Kerem evcinde kevkeb-i seyyâr
 K'oldı vuslum nihâyet-i âmâl
 Mâye-i izz ü vâye-i ikbâl
 Bir siyeh-pûş vardur adı Mehek
 Adı levh-ı vücûddan ola hak

55.

Bunca fazl u kemâlümü görmez
 İzz ü câh u celâlümü görmez
 Zerrece aybum olsa eyler fâş
 Gün bigi rûşen eyler ol kallâş
 Yüz kemâlüm görüp ider pinhân
 Zâhir eyler bulursa bir noksân
 Gözüm agardı giryeden ey şâh
 Ol kara yüzlünün elinden âh
 Şâh çün kim bu zulmi gûş itdi
 Gazabımdan hurûş u cûş itdi
 Emr kıldı ki hâzır eylediler
 Meclis-i şâha nâzır eylediler

60. Didi ol pâdişâh-ı rûşen-rây
 K'ey siyeh-pûş merd-i tîre-likây
 Şeb-revâne kabâya düşmişsin
 Düzd-veş tîre râya düşmişsin
 Niçün ifşâ-yı ayb eylersin
 Keşf-i esrâr-ı gayb eylersin
 Mû-sefîdi riâyet itmezsın
 Sürh-rûya himâyet itmezsın
 Çün Mehek bu hitâbı gûş itdi
 Niş-i telh-ı itâbı nûş itdi
65. Didi ey pâdişâh-ı pâk-güher
 Sîm ü Zer işigünde hâk meh der
 Adlün âvâzesinden ey şeh-i dîn
 Tâs-ı sîmîn-i çarha irdi tanîn
 Bir kara yüzlü nâ-tüvânem ben
 Bende-i hâk-i âsitânem ben
 Rûz-ı fitratda emr-i "Kün fe-yekûn"
 Egnüme saldı kisvet-i şeb-gûn
 Ka'be örtüsü çün libâsumdur
 Kisvet-i evvel-i pelâsumdur
70. Hacerü'l-Esved oldı nâm bana
 Bu kadar yiter ihtirâm bana
 Hüsn-i sûret degül kişide kemâl
 Hüsn-i sîretdür asl-ı hüsn ü cemâl
 Çün siyeh-pûşlıkda ârum yok
 Her ne dilerse inkisârüm yok
 Merd-i Hak-bîn ü Hak-nümâyam ben
 Günc-i uzletde pârsâyam ben
 Her azîzün ki nakdı hâlis ola
 Mehek ana gulâm-ı muhlis ola
75. Sîm ü Zer ger ola temâm-ayâr
 Hiç irür mi Mehekden ana gubâr
 Şâh gördi Mehekki sâdikdur
 Her sözi hikmete muvâfikdur
 Bildi kim Sîm ü Zer ider tezvîr
 Emr kıldı ki ideler teşhîr

İkisin şehrde idüp rüsvâ
Basdılar her birisine tamgâ

Kıl CELÎLÎ hikâyeti âhır
İtme bâtin rumûzunu zâhir

80.

Sûret oldı avâma nakş-ı berûn
Mani-i hâsı anlar ehl-i derûn

Çünkü ma'lûmdur kamu tafsîl
Hâcet olmaz ki idesin temsîl

Merd isen kendü sözünün eri ol
Zen-i dünyâdan el çeküp berî ol

92a

Nukre-veş her ki kalbi sag degül
Mehek-i dînde yüzi ag degül

Pâk ol dîn yolında Zer bigi
Tâ safâ bulasın güher bigi

85.

Menzilün ola bâg u gülşen-i kuds
Manzarun ola serv ü süsen-i kuds

Ola pervâz-gâhun evc-i felek
Kemterîn saydun ola fevc-i melek

Buldı itmâm çün MEHEK-NÂME
Schvüme afv eliyle çek hâme

x x x